

K.C.S.E 2009 KISWAHILI KARATASI YA 102/2

1. UFAHAMU

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Wanasaikolojia wanabainisha kati ya sehemu mbili kuu katika akili ya binadamu: ung'amuzi na ung'amuzibwete. Ung'amuzi ni sehemu ya ubongo ambayo kimsingi hupanua na kudadavua yanayotendeka hususan mchana. Ung'amuzibwete ni kibinimethali chake; hufanya kazi wakati binadamu anapolemazwa na usingizi. Baadhi ya mambo anayoshuhudia binadamu mchana yanaingia kwenye ung'ambuzibwete wake na kutokeza katika ndoto zake usiku.

Kwa mujibu wa mawazo ya Sigmund Freud, mwanasaikolojia wa jadi anayechukuliwa na wengi kama mwasisi wa taaluma ya saikolojia, mambo yanayopatikana katika ung'amuzibwete yana sifa hasi. Freud alidahili kuwa binadamu huyaficha na kuyabania kwenye ung'amuzibwete mambo ambayo hawezi kuyasema kadamnasi. Alieleza kuwa matamano yasiyokubalika, makatazo ya jamii, fikra na kauli zilizoharamishwa na miko ya kijamii hubanwa katika ung'amuziwete. Shehena hiyo ndiyo inayochipuza kwa njia ya ishara za ndoto, mitelezio ya kauli, yaani maneno au kauli zinazotutoka bila wenyewe kukusudia, ishara na lugha ya kitamathali katika uandhishi wa kibunifu na kadhalika.

Ung'amuzibwete una uwezo mkubwa wa kuathiri matendo ya binadamu. Huu ndio msingi unaowafanya wanasaikolojia wengi, akiwepo Freud, kusema kuwa tajriba ya mtoto inaweza kufichwa kwenye sehemu hiyo na hatimaye kuishia kutokeza katika utu uzima wake. Kwa kuwa tunapoingiliana na binadamu wenzetu kila siku tunayang'amua tuyafanyayo, ung'amuzi unaotuwezesha kutambua jema na ovu unatawala. Ung'amuzibwete unapotawala binadamu wenzetu watashindwa kutuelewa. Hii ndiyo hali anayokuwa nayo mwendawazimu. Ung'amuzibwete wake hutawala. Sisi tunaotawaliwa na ung'amuzi tunashindwa kumwelewa; naye bila shaka anashindwa kutuelewa.

Carl Gustav Jung, aliyewahi kuwa mwanafunzi wa Freud, aliupinga mwelekeo wa Freud wa kuuangalia ung'amuzibwete kama jaa la mawazo mabaya, matamano, nia, fikira tuli na dhana ambazo ni hasi. Jung alizuka na dhana mbili muhimu: Ung'amuzibwete wa kibinafsi na ung'amuzibwete jumuishi. Alisema mambo, fikra na uzoefu wowote mbaya unaomuhusu mtu binafsi hupatikana katika ung'amuzibwete wa kibinafsi. Dhana ya ung'amuzibwete jumuishi alitumia kuelezea sehemu ya akili ya binadamu ambayo inamfanya ayatende matendo fulani kama binadamu wenzake licha ya tofauti zao kiwakati na kijiografia. Kwa mfano, binadamu wengi wana sherehe za kuzaliwa mtoto, kuoza, ibada au mviga unaohusiana na kifo licha ya tofauti zao. Jung alisema kuwa kinachochochea hali hii ni irithi fulani wa kila mwanadamu. Urithi huo unapatikana katika ung'amuzibwete jumuishi.

Upo mwafikiano kati ya wataalamu hawa wawili kuwa ung'amuzibwete una uwezo wa kuathiri ung'amuzi na matendo ya binadamu ya king'amuzi. Wanasaikolojia wanashikilia kuwa binadamu hawezi kukamilika bila kuzihusiha sehemu zote mbili kwa sababu zinaathiriana.

- (a) Kwa nini ung'amuzibwete unaelezwa kama kinyume cha ung'amuzi (alama 2)
- (b) Eleza mtazamo wa Freud kuhusu ung'amuzibwete. (alama 3)
- (c) Kwa mujibu wa Freud yaliyomo kwenye ung'amuzibwete hudhihirika vipi? (alama 4)
- (d) Eleza tofauti ya mawazo kati ya Sigmund Freud na Carl Gustav Jung. (alama 3)
- (e) Taja hoja inayowafungamanisha Jung and Freud. (alama 2)

2. MUDTASARI

Utaifa ni mshikamano wa hisia zinazowafungamanisha watu wanaoishi katika taifa moja. Taifa huundwa na watu wanaoishi katika nchi moja na ambao wanajitambua kisiasa kama watu wenye mwelekeo, mwono ha hatima sawa. Utaifa umejengwa kwenye hisia za mapenzi kwa nchi na utambuzi wa kwamba rangi, cheo, hadhi, eneo, kabila au tofauti nyinginezo baina ya watu wanaoishi katika nchi moja si sababu ya kuwatenganisha.

Nchi moja huweza kuwa na watu wa makabila tofauti, wenye matabaka ya kila nchi na mawazo ainati. Watu hao wanapotambua kuwa kuna sherisi nyingine inayowaunganisha kama fahari ya kuwa watu wa nchi hiyo, falsafa na imani sawa ambayo ishara yake kuu ni wimbo wataifa na kuwa tofauti kati yao si muhimu huwa wamefikia kuunda taifa.

Mhimili mkuu wa utafia ni uzalendo. Uzalendo ni mapenzi makubwa aliyo nayo mtu kwa nchi yake. mapenzi haya ndiyo yanayoongoza matendo yake, matamano yake, mawazo yake, itikadi yake, mwonoulimwengu wake na muhimu zaidi mkabala wake kuhusu nchi yake na hatima ya nchi yenyewe. Uzalendo ni nguzo muhimu sana ya taifa. Mzalendo hawezi kuyatenda mambo yanayoweza kuiletea nakama nchi yake.

Matendo ya mzalendo huangazwa na mwenge wa mema anayoitakia nchi au taifa lake. Hawezi kushiriki kwenye harakati na amali ambao zinahujumu au kufumua mshikamano wa taifa zima au kutawaliwa na kitiba cha kutaka kujinufaisha yeye mwenyewe au jamii yake finyu. Matendo ya mzalendo wa kitaifa yanaongowa na mwelekeo wa kuiboresha nchi yake. Swali linalomwongoza mtu huyo ni: nimeifanyia nini nchi yangu au taifa langu? Alhasili mtu anayeipenda nchi yake hawezi kuongozwa na umero wa kibinafsi tu wa kujilimbikia mali, utajiri au pesa. Yuko radhi kuhasirika kama mtu binafsi ili taifa au nchi yake inufaike.

Utaifa ni mche aali ambao unapaliliwa kwa uzalendo, kuepuka hawaa za nafsi, kusinywa na taasubi za kikabila na kuacha tamaa ya kujinufaisha. Hali hiyo inapofikiwa, hatima ya wanajamii wa taifa linalohusika huwa nzuri na mstakabali wao na wa vizazi vyao huwa wa matunaini makubwa.

(a) Dondoa sifa kuu za utaiifa (maneno 40 - 50) (alama 6, 1 ya mtiririko)

Matayarisho

Jibu

(b) Kwa kutumia maneno kati ya 60 - 70, onyesha misingi ya kumtathmini mzalendo. (alama 9, 1 ya mitiririko)

Matayarisho

Jibu

3. MATUMIZI YA LUGHA

(a) Andika sentensi mbili zifuatazo kama sentensi moja kwa kutumia kiwakilishi kirejeshi.

(i) Duka la Bahati lina bidhaa nyingi.

(ii) Juma anafanya kazi katika duka la Bahati. (alama 2)

(b) (i) Eleza matumizi mawili ya kiambishi -ji- (alama 2)

(ii) Tunga sentensi moja kuonyesha moja ya matumizi hayo. (alama 2)

(c) Tumia visawe vya maneno yaliyopigwa mstari kuandika tena sentensi ifuatayo:

Ukuta umemwumiza mvulana alipokuwa akiuparaga.

(alama 3)

(d) Chora vielelezo matawi vya sentensi ifuatayo:

Bakari, Roda na Hirsi wamefurahi kupita mtihani.

(alama 4)

(e) Tambua sauti ambazo si za ufizi katika sauti hizi.

m, t, n, z, gh

(alama 1)

(f) Tunga sentensi sahihi ukitumia -fa- katika hali ya mazoea.

(alama 2)

(g) Onyesha kwa kupiga mstari iliko shadda katika maneno mawili yafuatayo:

(i) Malaika

(ii) Nge

(alama 2)

(h) Eleza maana mbili za sentensi:

Kiharusi chake kimevatiwa hofu.

(alama 2)

(i) Tunga sentensi ukitumia kielezi cha jinsi cha nomino ifuatayo:

Uganda

(alama 2)

(j) Bainisha sentensi sahili zilizo katika sentensi mseto ifuatayo:

Hamali ambaye ameugua alisema kuwa angekwenda hospitali jana.

(alama 3)

(k) Andika ukubwa wa sentensi:

Ndovu wa Kiafrika ameharibu kichaka.

(alama 2)

(l) Iandike tena sentensi ifuatayo bila kutumia vitenzi visaidizi.

Wachezaji huenda wakawa wanaweza kushinda mchezo wa leo.

(alama 2)

(m) Andika kwa msembo halisi:

Baba alipotuliza kama tungependa kwenda Mombasa wakati wa likizo tulimjibu kwamba tulitaka kwenda Kisumu kwa kuwa tulikuwa hatujalionga Ziwa Victoria.

(alama 3)

(n) Huku ukitoa mifano mwafaka onyesha matumizi mawili ya kinyota (*) katika safuri ya Kiswahili.

(alama 4)

(o) Kanusha sentensi ifuatayo:

Hapo napo ndipo nitakapo.

(p) Andika kinyume cha:

Furaha amehamia mjini.

(alama 1)

(q) Andika maneno yafuatayo katika kauli zilizoonyeshwa katika mabano

Neno   Kauli
(i) Imba   (tendesha)

Jibu

(ii) Choka   (tendea)

(alama 2)

4. ISIMUJAMII

Eleza majukumu matano matano ya Kiswahili kama lugha ya Kitaifa na Kimataifa.

(alama 10)